

„...a közösségnek hasznára és javára...”

Gróf Széchényi Ferenc múzeumalapítása

„Felséges Uram! Ifjúságottól kezdve fáradhatatlan gonddal, nagy áldozattal szereztem meg magamnak azt a gyűjteményt, amely részint közvetlenül, részint közvetve Magyarországra és a társországoakra vonatkozik, s amely a) nyomtatott könyvekből, b) kéziratokból, c) érmekből és régi pénzekből, d) rézmetszetekből, e) czímerekből, f) földabroszokból, g) a magyar térképeken kívül még mintegy 5000 darabot számító térképgyűjteményből áll.

...Méltóztassék kegyesen engedélyezni, hogy ezen gyűjteményt Magyarországnak adományozhassam, amely nekem az ezek megszerzésére szükséges eszközöket nyújtotta...

...Legyen szabad a gyűjteményt életem folyamán a sajátomból továbbra is gyarapítani és, amennyire csak lehetséges, teljessé tenni. Ígérem, hogy e célból sem a fáradságot, sem az utánjárást nem fogom kímélni.”

1802 márciusában kelt gróf Széchényi Ferenc folyamódványa, amely a helytartótanács és az udvari kancellária közvetítésével eljutott az uralkodóhoz, I. Ferenchez, aki nemcsak „*kíváló tetszéssel*” fogadta a felajánlást, de „*kegyelmes engedélye*” még arra is kiterjedt, hogy a könyvtár alkalmazottait maga az adományozó nevezhesse ki, fizetésüket pedig az egyetemi alapból nyerjék.

Széchényi Ferenc nagyvonalú tette nem volt példa nélküli családjában. Dédnagybátyját, Széchényi György veszprémi püspököt „a bőkezűség és adakozás csodája”-ként emlegették. Egyébként ő volt az, aki a nemesi rangot szerezte, és megalapozta a vagyont, amelyet az oldalági utódok grófi koronával és hatalmas földbirtokokkal gyarapítottak.

Az 1754-ben született Ferenc politikai pályára készülvén a bécsi Theresianumban tanult, mint általában a magyar katolikus arisztokrácia és vagyonosabb nemesség fiai. Hozzájuk hasonlóan ő is olyan kastélyból érkezett, amelynek fontos része volt a könyvtárterem, de érdeklődését a bibliográfia tudománya iránt a Theresianum keltette fel. Másik meghatározó élménye a felvilágosodás eszméivel, a szabadelvű tudomány és politika német és francia nyelvű műveivel való találkozás, ami közrejátszott a szabadkőműves mozgalomhoz való későbbi csatlakozásában. (Gróf Erdődy Lajos Monyorókeréken – ma Eberau – alapította *Az arany kerékhez* címzett páholyt, ennek lett tagja az akkor Kőszegen hivatalnokoskodó Széchényi Ferenc.)

Pályája gyorsan emelkedik: még nincs harmincesztendő, amikor a császár kinevezi Horvátország helyettes bánjává, majd királyi biztосként különböző közigazgatási feladatokat lát el Szlavóniában.

„Azonban hazafiúi lelkét fájdalommal töltötte el az a tapasztalás, hogy József császár reformjainak éle nemcsak azon intézmények ellen irányul, melyek a haladás akadályai valának, hanem a nemzeti lét alapját, a nyelvet támadja meg és miként a német nyelv



Gróf Széchényi Ferenc

Az alapító oklevél, 1802





Hartmann Schedel: Liber chronicarum, 1493

Vasláda a XVII. századból



hivatalos használatának elrendelésével, úgy a nemzeti önállóság szimbólumának, a Szent koronának Bécsbe szállításával nyíltan föltárta a végső célt, amely szemei előtt lebegett” – olvashatjuk Fraknói Vilmos: *Gróf Széchenyi Ferenc* című életrajzában.

Nyílt ellenzéki szerepet nem vállalt ugyan, de megromlott egészségére és külföldi gyógykezelésre hivatkozva lemondott hivatalairól. Tettét Falk Miksa így magyarázza 1867-ben írt tanulmányában:

„Egy nevezetes családi hasonlatosság valamennyi Széchenyit – egész a legnagyobb magyarig – jellemez: roppant becsvágy mellett az a megmagyarázhatatlan törekvés, hogy minden párttól elszigeteljék magokat, föl és lefelé egyformán megőrizzék függetlenségüket.”

Széchenyi tehát 1787-ben hosszabb külföldi tanulmányútra indult: Prága, Berlin, Göttinga, Köln, Aachen voltak az állomásai, majd Belgiumon át Angliába sietett, ahol – mint később fiát, Istvánt is – a gyáripar, az állattenyésztés, a csatornaépítés egyaránt érdekelte, miközben nem feledkezett meg könyvtára gyarapításáról sem.

A gyűjtéssel egyidejűleg – a Felvidéktől Erdélyig és külszomszágokig számos „szállítója” volt – folyt a könyvek rendszerezése. A munkával a tehetséges jogvégzett fiatal embert, Hajnóczy Józsefet bízta meg, aki – miután Széchenyi ajánlására Szerém vármegye alispánja lett – az egykori Sirmiumból származó római pénzsekkel gyarapította pártfogója régiséggyűjteményét.

1790-ben, II. József halálát követően, Széchenyi Ferenc egy rövid időre visszatért a közéletbe. Az utód, II. Lipót koronázási ünnepségén ugyanis a nápolyi királyi pár magyar díszruhában jelent meg, s ez arra készítette a magyar főnemeseket, hogy egy arany emlékérmén örökítsék meg az eseményt. II. Lipót jóváhagyásával Széchenyi megtervezte az érmet, és személyesen vitte Nápolyba, ahol a király a Szent Januarius-renddel tüntette ki. Ő volt az első külföldi, aki ebben a megbecsülésben részesült.

II. Lipót rövid uralkodása után zord idők jönnek: a magyar jakobinus összeesküvés résztvevőinek elfogása és elítélése. A kivégzettek közt ott van Hajnóczy is. Széchenyit mélyen megrendíti barátja mártíromsága, de azt is látnia kell, hogy kapcsolatuk révén milyen közel járt ő is ahhoz, hogy osztozék sorsában. Ekkor végleg visszavonul, hogy a tudománynak szentelje életét.

Elhatározta, hogy egybegyűjti *„az összes nyomtatványokat, melyek Magyarországon és magyarországi íróktól külföldön jelentek meg; továbbá a nyomtatványokat és kéziratokat (az utóbbiakat akár eredetiben, akár másolatban), melyek a magyar korona országainak múltjára és állapotaira világot vetnek.”*

„A magyar korona országai” fogalmat használja, Széchenyi. A róla elnevezett könyvtár mai főigazgatója, Monok István az évfordulóra írt tanulmányában rámutat arra, hogy *„Széchenyi Ferenc generációja talán az utolsó, amelyet mint a Kárpát-medence hungarus-tudatú lakosságát jellemezhetünk.”* A kö-

vetkező nemzedék nem magyar nemzetiségiben már feltámad a horvát, szerb, szász, román, szlovák öntudat és hozzálatnak saját nemzeti intézményeik megszervezéséhez.

Ugyancsak Monok István segít tisztázni azt a kérdést, hogy könyvtárat vagy múzeumot alapított-e Széchényi: *„Az alapító levélben mindkét elnevezést használja. ...A múzeumok a könyvtárakon belül vagy azok mellett berendezett studiólókból, majd ritkaságtárakból keletkeztek, mint ahogy a korai középkorban a levéltár és a könyvtár, vagy a kincstár és a könyvtár sem vált szét. Széchényi Ferenc tehát nemzeti gyűjteményt alapított...”*

Ezeket a studiólókat is megjelenítették a 2002. november 22-én megnyílt *Aere perennius – Ércnél maradandóbb* kiállítás rendezői, amelyet az alapítás 200. évfordulójának tiszteletére az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum legbecsebb darabjaiból válogattak.

Volt miből válogatni, hiszen kétszáz év alatt óriási értékekkel gazdagodott az intézmény. Csak néhány nagy anyagot kiemelve: Pyrker László egri érsek képgyűjteménye, báró Révay Ferenc családi kincsestára, Delhaes István bécsi magyar festőművész régiség- és éremgyűjteménye, Schunda Károly hangszergyűjteménye adományként, a Jankovich-gyűjtemény és az Esterházy-képtár vásárlás útján került a múzeum birtokába; de gondolhatunk a felbecsülhetetlen számú és értékű könyvre, amely éppen Széchényi Ferencnek köszönhetően – a köteles példányok rendszerét már a kezdetben meghonosította! – gyarapodott folyamatosan.

Visszakanyarodva az alapításhoz: felismervén a katalógusok fontosságát is, három kötetben készítette el – az alapító okirattal egy időben – a könyvek és nyomtatványok katalógusát. Példányait elküldte számos írónak, hazai és külföldi tudósak, valamint az egyházi és világi hatóságoknak. A nagy tettet méltató levelek mellett befutottak a folyamodványok is a „könyvtár-őri” (csak 1812-től nevezik igazgatónak) állásokra. A jelentkezők között volt Csokonai Vitéz Mihály is, de az aprólékos és kitartó munkát kívánó feladatra Széchényi alkalmasabbnak látta – a költőseni helyett – Miller Jakab Ferdinánd nagyváradi tanárt. Neve nem tartozik az ismertek közé, annál inkább az utódok közül Pulszky Ferencé, aki az 1867-es kiegyezés után tért haza az emigrációból, és negyedszázadon át vezette az intézményt. Olyan tudósok dolgoztak mellette, mint Rómer Flóris, Henszlmann Imre, Hampel József, akiknek idején az egyes szakterületek osztályaiból fokozatosan önálló, új múzeumok alakultak.

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, Kovács Tibor egyik tanulmányában idézi Hampel Józsefet: *„...Az anyaintézet így táplálván, mintegy áldozatkész óriási pelikán saját épsége árán aprait.”* E lírai szavakhoz Kovács Tibor hozzáteszi: *„A gyűjtemények ésszerű felosztása csak részben sikerült. Legnagyobb múzeumaink máig küszködnek a profilátfedés nehézségeivel.”*

Külön történet az épületé. Az alapításkor a helytartótanács a pálos rend papnevelő intézetét jelölte ki a könyvtár elhelyezésére, s az ünnepélyes megnyitást 1803-ban tartották József nádor, a gyűjtemény kormányzójának jelenlétében. De – mint tudjuk – ez nem volt a végső otthon. Előbb Napóleon közelgő hadaitól félve Temesvárra menekítették a könyvtárat, majd visszazállításakor a pálosok igényt tartottak a helyiségekre, s ezért József nádor az egyetem épületébe költöztette az egyre gyarapodó anyagot, amelyet Széchényi – alapító ok-



Elefánti Jaklin Miklós lévai várkapitány habán palackja, 1670

Apafi Mihály százszoros aranyforintja, 1674



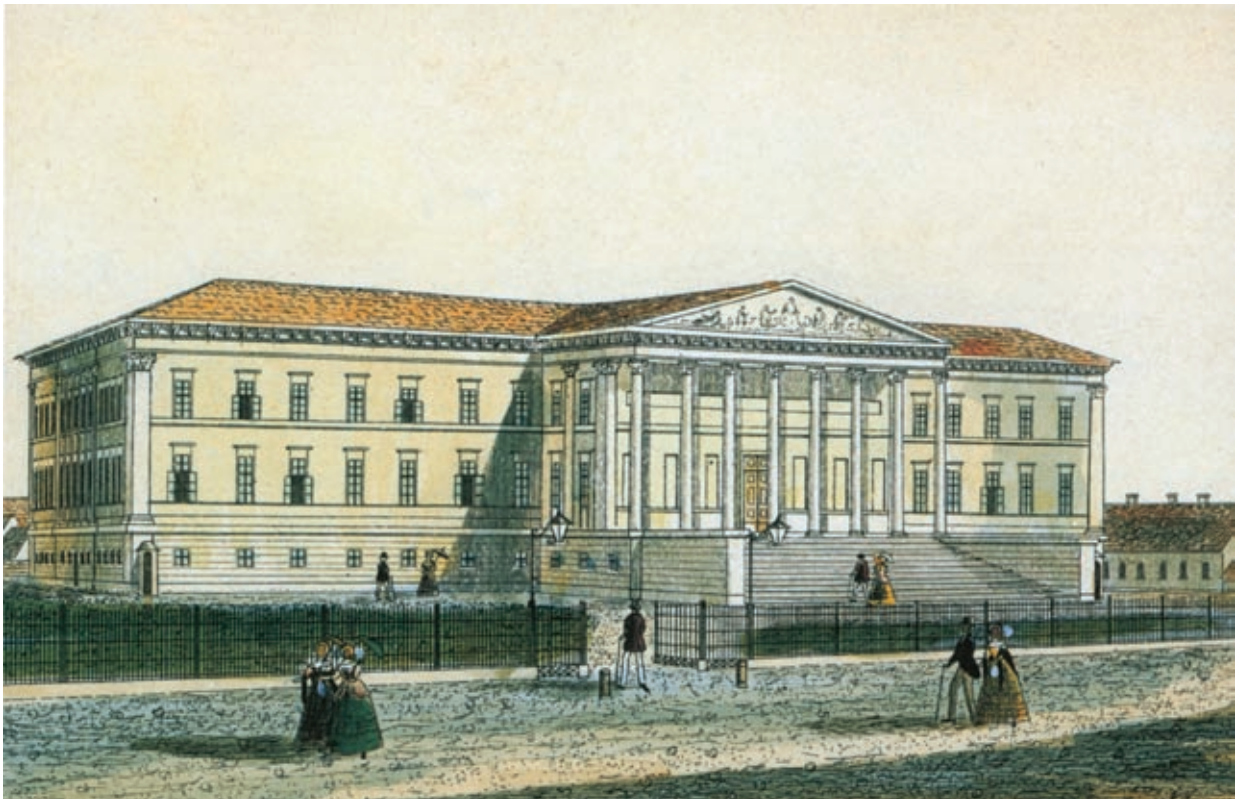


Tabula Hungariae ad quatuor latera...
Lázár deák térképe Magyarországról, 1528

Slowikowski Ádám: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete,
litográfia, 1865



Festetics-kódex, 1494 előtt





Johann Ender Széchenyi Ferencet ábrázoló festménye, 1823



Slowikowski Ádám: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete, litográfia, 1865

iratához híven – értékes ásvány-, valamint pénz- és éremgyűjteménnyel gazdagított. Más adományok is érkeztek, így az alapítás után tíz évvel József nádor múzeum rangjára emeli az intézményt, és új, megfelelő épület terveztetéséről intézkedik.

1813-ban jelölik ki a telket a hajdani pesti Országút mentén, de ennek elkészültét Széchényi nem érthette meg. Úgy hunyt el 1820-ban, hogy az általa alapított intézmény sorsát nem látta megnyugtatónak. (1818-ban saját soproni világirodalmi gyűjteményét akarta áruba bocsáttatni, hogy a múzeumi tisztviselők fizetésemelést kapjanak. Végül József nádor rendezte az ügyet, és a világirodalmi gyűjtemény nem árverésre, hanem újabb adományként a múzeumba került.) Az új, véglegesnek szánt épület költségét csak az 1832–36-os országgyűlés szavazta meg. Pollack Mihály tervei addigra már elkészültek, s az építést hátráltató nagy pesti árvíz után 1847-ben végre megnyílt a Magyar Nemzeti Múzeum.

„155 év alatt nagy idők tanúja, jeles személyiségek, fontos események befogadója volt – írja Kovács Tibor főigazgató. – A XIX. század utolsó évtizedeiben a Parlament felsőháza a Pollack Mihály tervezte épületben ülésezett, itt vezényelt egykor Liszt Ferenc, sokszor Erkel Ferenc. A földszinti rotundában tiszteltek sok ezren Kossuth ravatalánál. Európa több dinasztijának koronás fői, és még vagy húsz millió érdeklődő tekintette meg itt a Szent Koronát és a koronázási jelvényeket.”

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum 1949-ig egyetlen jogi személy volt, de tényleges szétválásuk csak 1985-ben történt meg, amikor a könyvtár óriásira növekedett állományával felköltözhetett a budai Várba. Így – ha a Duna két oldalán működik is a kezdetekkor egységes intézmény – most, az alapítás 200. évfordulóját együtt ünnepelték egy-egy új, az eseményhez méltó kiállítással. A Nemzeti Múzeumban megnyílt újból (az épület rekonstrukciós munkái miatt majd' két évtizedig lebotlott) *Kelet és Nyugat határán – a magyar föld népeinek története* című állandó régészeti kiállítás, az Országos Széchényi Könyvtárban pedig az említett *Aere perennius...*

Bizony, ércnél maradandóbbat alkotott gróf Széchényi Ferenc, akinek tétét már az alapításkor ékes latin ódában méltatta kortársa, Révai Miklós:

*Hirdeti majd hálás Hona hűn szerető fia tettét
És gondolva nagy áldozatára,
Melylyel emelte javát meg a fényét messzi jövőben
Cserkoszorút fon ő neki egykor,
S míg magyar áll és míg magyar él csak emitt eme földön,
Széchényi nagy neve élni fog addig.* ■

Lotz Károly mennyezeti freskója

